

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal ЕРОНІ [ЕPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXIII (2015),
Книжка / Issue 2

БЛАГОДЕНСТВАЩИТЕ ГРАДОВЕ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА (НА ПРИМЕРА НА НЯКОЛКО ИТАЛИАНСКИ ГРАДА ОТ КРАЯ НА XIII ДО НАЧАЛОТО НА XV ВЕК)

Надежда Христова

THE PROSPEROUS TOWNS OF MEDIEVAL EUROPE (ON THE EXAMPLE OF SEVERAL ITALIAN TOWNS FROM THE END OF THE 13TH UNTIL THE BEGINNING OF THE 15TH CENTURY)

Nadezhda Hristova

Abstract: In the present paper, on the basis of information from sources dating to the period from the end of the 13th century to the beginning of the 15th century (such as chronicles, town statutes, documents of guilds, etc.), an analysis is made of the policy followed by the authorities of several medieval Italian towns in the sphere of urban planning and development, organization of public services, maintaining of order and sanitation in public places. Part of the selected sources provides information on the attitude of medieval Italian city dwellers towards their towns and their communities.

The sources under analysis show that the whole diversity of architectural and spatial solutions, the construction and maintenance of urban infrastructure, the keeping of public order and sanitation in the Italian towns in the Middle Ages, demanded from their inhabitants the exertion of joint efforts in order to ensure a harmonious and safe urban environment.

All the aspects of urban life were strictly supervised, managed and controlled by the town authorities. They had to take care of everything: from the construction of reliable defences for the constantly growing towns in the form of new fortified walls, towers and gates, through the securing of free access and moving along the town streets and squares, the regulation of vehicles' speed, the supply of enough quantity of drinking water, to the maintenance of public sanitation and the punishing of offenders.

The legal regulations of the town authorities, which were brought to life by the problems of the daily routine in the medieval Italian towns, marked the gradual formation of a tradition of common occupation of the often limited urban space.

Key words: medieval Italian towns; urban planning; urban infrastructure; urban environment; urban space; public services; sanitation; town authorities; city dwellers; everyday life.

От XII в. нататък южната част на Апенинския полуостров отстъпила първенството в градското развитие на северната му част. В Тоскана и Ломбардия няколко десетки големи и средни по големина градове издигнали нови укрепителни съоръжения, разнообразили и развили икономиката си и, конкретно в случая с големи пристанища като Венеция, Генуа и Пиза, установили интензивни търговски контакти с Източното Средиземноморие. Ориентирани повече към международната, отколкото към местната търговия, те доставяли стоки и услуги на далечни пазари. Търгувайки с Леванта, Сицилия и Северна Африка, Пиза утроила населението си до около 38 000 души през 1293 г.; през 1200 г. Флоренция имала около 50 000 жители, а Милано – около 90 000 [Clark, P. 2009, p. 30]. През 30-те години на XIV в. дневната консумация на хранителни продукти и напитки във Флоренция включвала около 54 т зърно и около 70 000 л вино, а за една година за нуждите на жителите на града бивали заклани до 40 000 глави добитък, 60 000 овце и 30 000 прасета [Clark, P. 2009, p. 44]. Така няколкото градове гиганти на средновековна Северна Италия – Милано, Венеция и Флоренция, се наложили като центрове на търговия

и занаятчийско производство, а също и като политически центрове. Натрупаното им богатство ги превърнало в огромни консумативни средища, които привличали многобройни изкусни майстори, владеещи различни занаяти.

Градовете в Северна Италия си съперничели и се борели за надмощие помежду си. Първенството на най-рано издигналите се големи пристанища Венеция и Генуа между XIII и XV в. било оспорвано от Флоренция и Милано. Пиза, Лука, Павия и други по-малки градове също имали своите периоди на слава [Hohenberg, P. M., Lees, L. H. 1996, p. 64].

Комунално управление било установено в Италия през XI в. Към началото на XII в. консулат поел управлението на Милано. Същото станало и в Пиза, Генуа, а и в други италиански градове. Договорът от Констанц от 1183 г. гарантирал разширяване на свободата на градовете на Италия и проправил пътя им към могъщество. Но конфликтите между императорите и папите поддържали състояние на политическа нестабилност на полуострова. В опит за възстановяване на реда, за преодоляване на вътреградските конфликти между привържениците съответно на папството и на императора, и за ликвидиране на външните заплахи, в италианските градове започнали да назначават, обикновено за кратки периоди от време, специални висши магистрати, наречени подеста, които обикновено идвали от друг италиански град. Често за тази длъжност били предпочитани венецианци. Така например за периода между 90-те години на XII в. и 40–50-те години на XIII в. в Генуа се изредила цяла поредица такива длъжностни лица, Падуа имала подеста през 1205 г., Флоренция – през 1207 г., а в Милано подеста се редували с консули [Clark, P. 2009, p. 91].

Към XIII в. структурите на управление в италианските градове се усъвършенствали в резултат на подобряването на икономическото положение на градското население. Но политическата нестабилност не изчезнала – продължили конфликтите между доминиращите в градската икономика търговски и финансови елити, от една страна, и претендиращите за участие в градското управление майстори занаятчии, от друга страна. Същевременно комуните в Северна Италия използвали политическия вакуум, образувал се в резултат от конфликта между империята и папството, за да установят своята юрисдикция над заобикалящото ги контадо. Този контрол позволявал на наложилите господството си градове да си осигуряват хранителни запаси, да попълват армиите си с жива сила и да пълнят хазните си. Така например към 1093 г. Флоренция вече облагала с данък населението на своето контадо, а в края на XIII в. данъците, наложени от Пиза и други градове, субсидирали някои градски разходи и насърчавали придвижването на работна ръка от аграрната околност към града [Clark, P. 2009, pp. 91 – 92]. По същото време комуната на Милано управлявала още 50 други града и 150 села [Hohenberg, P. M., Lees, L. H. 1996, pp. 28, 42].

Към 1300 г., няколко десетилетия преди Черната смърт, се очертали някои нови тенденции в развитието на градовете в Европа като издигане на институционализма на градското управление – процес, белязан със засилването на правомощията на градските управи, което, от своя страна, било съпроводено с увеличаване на броя на градските органи на управление и правораздаване, на магистратите и различните длъжностни лица. В градовете на Северна Италия се появили най-различни специализирани длъжностни лица, които трябвало да осъществяват контрол над градското пространство и да се занимават с проблемите на пренаселеността и бързото разрастване на градовете [Clark, P. 2009, p. 95].

В настоящата статия, на базата на информация от извори за епохата (хроники, градски статuti, документи на цехови организации и др.), се анализира политиката на управите на няколко средновековни италиански града в сферата на градоустройството, благоустройството и опазването на реда и хигиената на обществени места. Част от подбраните текстове демонстрират и отношението на средновековния италиански гражданин към неговия град и общност.

Сред богатото изворово наследство, съдържащо информация за градския живот в средновековна Италия, се открояват описания на редица процъфтяващи градски центрове, оставени от съвременници, живели през периода от края на XIII до началото на XV в. В своите хроники и поеми те с гордост и възторг разказват за многолюдните улици, площади и пазари, изпълнени с добре живеещи граждани и с гости на града, за многобройните църкви и параклиси, за внушителните резиденции на градския патрициат и за забележителните с архитектурата си обществени сгради, за отбранителните съоръжения, осигуряващи спокойствието на гражданите, за фонтаните чешми и акведуктите, за препълнените със стоки магазини, за всички онези знакови сгради, съоръжения и пространства, придаващи характерния облик на градската среда в Италия през Средновековието.

Един от най-различимите елементи на силуета на средновековния град била неговата укрепителна система, изградена от стени, кули и порти. Между 1100 и 1500 г. каменни стени затворили пространството на много европейски градове. Освен защитна, те имали и други функции: символизирали богатството и мощта на градската общност, маркирали пространство, в което обитателите обикновено били свободни по своя юридически статут и самостоятелно управлявали делата си. С нарастването си някои градове изграждали допълнителни укрепителни съоръжения, за да защитят новопоявилите се предградия [Hohenberg, P. M., Lees, L. H. 1996, p. 32]. Флоренция например започнала строежа на втора крепостна стена през 1172 г., а през 1284 – 1333 г. били издигнати други допълнителни крепостни стени [Clark, P. 2009, p. 80]. Информация за крепостните съоръжения, защитавали Милано, е оставил Бонвезин да ла Рива (ок. 1250 – ок. 1313 г.)¹. През 1288 г. той с гордост отбелязва следното: „Главните порти на града са много внушителни и са на брой шест, а второстепенните порти са десет. Всяка главна порта е охранявана от по две кули”².

Сиена била изправена пред необходимостта да разшири крепостните си съоръжения през 1324 г. По повод на това Аньо̀ло ди Тура дел Грасо съобщава следното: „Жителите на Сиена започнаха изграждането на нови градски стени [...] и определиха местата на главните порти.” Авторът уточнява, че за построяването на първата порта била закупена земя от манастира „Св. Варнава” срещу 225 лири. Изграждането на новите стени започнало през 1327 г., защото населението на града се било увеличило и той се бил разраснал³ [Cronaca senese..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 25].

За нова крепостна стена, издигната през 1283 г. в Парма, в близост до болницата на св. Франциск, съобщава в хрониката си монахът францисканец Салимбене де Адам [Salimbene de Adam, Cronica..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 23]⁴.

Изграждането и поддържането на градската инфраструктура било жизнено важно за функционирането на средновековния град. Състоянието на уличните настилки относително често било проверявано и подобрявано, поне в централните части на градовете, като улиците се павирали. През 1283 г. в Парма били прокарани три нови улици, широки и хубави: едната започвала от църквата „Св. Кристина” и стигала до двореца на комуната; другата тръгвала от новия площад (където подеста свиквал общите събрания) и водела към църквата „Св. Томазо”, а третата свързвала двореца на комуната с църквата „Св. Паоло”. През същата 1283 г. жителите на Парма изградили и каменния мост над река Парма [Salimbene de Adam, Cronica..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, pp. 23 – 24].

За павирането на вече съществуваща улица през 1324 г. се говори в хрониката на Сиена от споменатия Аньо̀ло ди Тура. Участъкът от улицата, който бил ремонтиран, свързвал старата порта при Вал ди Монтоне с новата порта (наречена „Санта Мария”) [Cronaca senese..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, pp. 24 – 25]. На 30 декември 1346 г. сиенци завършили павирането на площад „Кампо” и по мнението на хрониста той станал по-красив от който и да било площад в Италия с многобройните си фонтани и заобикалящите го представителни сгради и магазини [Cronaca senese..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 28]. През 1347 г. приключило павирането на пространствата около площада, а през 1349 г. очевидно бил поправен резултатът от предишна недобре свършена работа: долният край на площад „Кампо” бил павиран, като жени карали пръст за изравняването му, тъй като повърхността била много неравна [Cronaca senese..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 28].

Църковните и административните сгради оформили ядрото на средновековния италиански град. Останалото градско пространство се разпределяло в зависимост от детерминанти, по-скоро свързани с роднински отношения, професионални занимания, етнически произход, отколкото със социален статус [Hohenberg, P. M., Lees, L. H. 1996, pp. 33 – 34]. Към началото на XIV в. по-големите градове на Италия се славели с архитектурата си, в която се откроявали високи камбанарии и часовникови кули

¹ Бонвезин да ла Рива бил преподавател по граматика в Милано. Съчиненията му, написани на латински и италиански, се отличават с религиозен дух и дидактичност. В най-известното от тях – „De magnalibus Mediolani”, той с вдъхновение описва родния си град [вж. **The Towns of Italy...**, p. 11].

² **Bonvesin da la Riva. De magnalibus...**, pass.; цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 11. Пълният текст е двукратно публикуван: Corti, M., e Pontiggia, G. 1974; Chiesa, P. (a cura di), 1997.

³ Хрониката на Аньо̀ло ди Тура за Сиена обхваща периода от 1300 г. до 1351 г. Публикация на пълния текст: Lisini, A., e Iacometti, F. (a cura di), 1931 – 1939.

⁴ **Salimbene de Adam, Cronica...**, pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 23. Публикация на пълния текст на хрониката: Scalia, G. (a cura di), 1966.

на главните площади, новоизградени обществени сгради, предназначени за градските първенци и администрацията на града, нови частни дворци и резиденции, част от които представлявали кули в рустикален стил, високи до 25 м и характерни за градове като Пиза, Флоренция и Болоня от XII в. нататък. Във Флоренция те наброявали около 150, а в Болоня – около 200 [Clark, P. 2009, p. 81].

Със забележителна архитектурна среда можела да се гордее и Сиена, чийто Палацо публично, разположен на южната страна на площад „Кампо” и построен между 1288 и 1309 г., е изключително великолепна сграда в готически стил [Clark, P. 2009, p. 80]. В хрониката на Сиена от Аньооло ди Тура за годината 1330 е отбелязано, че тогава подеста влязъл в длъжността си и това станало в новия дворец, построен в близост до Палацо публично и предназначен за администрацията на подеста и за неговите съдии, които трябвало да раздават правосъдие в сградата. През 1343 г. била завършена кулата на комуната на Сиена, издигната на ъгъла на двореца на подеста, която според автора на хрониката била смятана за най-красивата кула в Италия. Камбаните на комуната, които дотогава се намирили в кулата Минанели, били свалени през месец февруари. През април камбаната на народа била монтирана в новата кула на комуната, като другите камбани били поставени в камбанарията на катедралата [Cronaca senese..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, pp. 26 – 27]. В хрониката за Сиена от Донато ди Нери, която е продължение на тази от Аньооло ди Тура⁵, се съобщава, че през 1359 г. на кулата на площад „Кампо” бил инсталиран градският часовник на комуната на Сиена. Разходите възлезли на 858 лири [Cronaca di Donato di Neri..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 29].

Анонимният автор на една поема за Генуа, вероятно светско лице, но тясно свързано с Църквата, с възторг представя в своя творба⁶ ярка картина на родния си град, бъдещ възхищение с грандиозната си архитектура. „Градът е изпълнен с палати и сгради, и с много други постройки с голяма стойност и великолепие, с множество кули, които го украсяват. ...” [Anonimo Genovese..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 21]. А за Парма от 1283 г. Салимбене де Адам съобщава, че по протежението на трите новопрокарани улици били изградени домове и красиви дворци и че „гражданите построили и чудесния дворец на капитана на народа в близост до стария дворец” [Salimbene de Adam. Cronica..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 23].

Изключително важен маркер в централното пространство на средновековните италиански градове била катедралата. През XIII и XIV в. градовете в северната част на Апенинския полуостров започнали усилено да популяризират светска религиозност чрез обновяване на вече изградени катедрали и строежа на нови, а също и чрез издигането на параклиси, в които да бъдат съхранявани реликви, свързани със светеца-покровител на съответния град или които били посветени на важно събитие от историята на комуната. Градските управи финансирали организирането на многолюдни тържествени процесии в дните на големи религиозни празници [Clark, P. 2009, p. 79].

По сведение на Бонвезин да ла Рива в Милано към края на XIII в. само посветените на Дева Мария църкви били 36, камбанариите наброявали около 120, а камбаните надвишавали 200 [Bonvesin da la Riva. De magnalibus..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 11].

Както отбелязва Аньооло ди Тура, през 1338 г. Сиена процъфтявала и затова жителите на града започнали благородно дело – разширяването на градската катедралата. Комуна изкупила много от домовете на площад „Манети” и в посока към улицата, за да бъде отворено място за изграждане на входа на храма. През 1348 г. обаче строителните работи по разширяването на катедралата били прекратени. По това време вече била издигната фасадата с главния вход, както и половината от колонадата и сводът. Майсторите, които се били заели със строителството, имали да получават още 8000 флорина за своите умения и труд, и за наетите работници. Но заради Черната смърт работата била преустановена – населението на града силно намалело, а и останалите живи жители били потънали в униние и скръб. Освен това почти всички занаятчии, които били сключили договор да извършат строителните дейности, били покосени от епидемията. Едва през август 1370 г. бил завършен хорът в катедралата на Сиена, след четири години работа [Cronaca senese..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, pp. 26 – 28; Cronaca di Donato di Neri..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 28].

⁵ Хрониката на Донато ди Нери за Сиена започва от годината 1352 и завършва с 1373 г. Пълният текст на хрониката е публикуван в: Lisini, A., e Iacometti, F. (a cura di), 1931 – 1939.

⁶ Творчеството му включва около 150 поеми и стихотворения, написани в периода между 90-те години на XIII в. и 1311 г., и посветени на теми, засягащи религиозния живот и всекидневието [вж. *The Towns of Italy...*, p. 21]. Пълният текст на поемата: Anonimo Genovese (ed. G. Contini)...

От подобранияте извори само в хрониката на Аньола ди Тура за Сиена се споменава, че през 1332 г. малък парк, започващ от Порта нуова и стигащ до Порта дел'Уливиера, бил оформен на терен, изравнен и укрепен с високи диги [**Cronaca senese....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 26].

Градското пространство било оптимално пригодно за развитието на типичните за градските жители занимания. Пазарите и панаирите били каналите за разпределяне на продукцията, произведена в градовете. Магазините обикновено обединявали под общ покрив производството и продажбата на дребно на конкретни стоки. Пред занаятчийските си работилници майсторите инсталирали маси и щандове, на които било изложено за продажба онова, което се произвеждало в работилницата. В поголемите градове обаче още към XII в. вече съществували и магазини, в които се извършвала само продажба на дребно, особено на скъпи луксозни стоки. Например в Пиза имало магазини за продажба на фина флорентинска коприна, а съществуват сведения, че в самата Флоренция функционирали около 83 магазина, в които се продавали скъпи копринени платове [**Clark, P. 2009**, p. 55].

В своя поема анонимен автор от Генуа прославя активния икономически живот на своя град: „А как магазините са разположени по протежение на улиците! Онези, които принадлежат на занаятчий от един и същ бранш, са събрани на едно и също място. [...] Има толкова много различни занаятчий, че каквото и да пожелаеш, можеш да го получиш незабавно.” [**Anonimo Genovese....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 22].

За различните занаятчийски дейности, които се развивали в Милано в края на XIII в., ни информира Бонвезин да ла Рива. Той пише, че фурните в Милано, които приготвяли хляб за гражданите, наброявали 300, както било видно от регистрите на комуната. Търговците на вино на дребно били над хиляда, месарите – над 440, а рибарите, които почти всекидневно доставяли най-различни видове риба от езерата и реките от околността, били над 400 души. Хановите в града, в които се подслонявали чужденци, били около 150 на брой. Налбантите, които подковавали коне, били около 80. Авторът изразява убеждението, че ако изброял в описанието си всички работещи в града занаятчий като тъкачи на вълнени, ленени и копринени платове, обушари, кожари, шивачи, ковачи, произвеждащи всякакви метални изделия, всички търговци, които пътували до различни краища на света и доставяли всевъзможни стоки, и амбулантните търговци, читателят щял да остане поразен от многобройността им [**Bonvesin da la Riva. De magnalibus.....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 13].

Организацията на градското пространство в съответствие с нуждите и ритъма на живот на градските жители изисквала от градските управи целенасочени усилия и инициативност. Примери за подобна политика не липсват в подобранияте за анализ извори. Така например Салимбене де Адам в своята хроника съобщава, че през 1283 г. за разширяването на новия площад в Парма били изкупени в полза на комуната всички сгради около площада, а също така било планирано на мястото на стария дворец на фамилията Пагани да бъде изградена нова сграда с магазини, носещи приходи на комуната [**Salimbene de Adam. Cronica....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 23]. В Сиена пък през 1370 г. лоджията на двореца на епископа, която заемала ъгъла на катедралата и се издавала над улицата, била съборена, за да се осигури повече място за излагането на мощехранителници. Комуната обезщетила епископа, като излязла с решението съседите, които се облагодетелствали от реконструкцията, да заплатят известна сума, с която за епископа било закупено стопанство [**Cronaca di Donato di Neri....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 29].

На 6 юни 1296 г. във Флоренция майсторите, които били поели ангажимента да извършат строителни дейности по катедралата на града, предложили да бъде преместена болница. Те изложили своите съображения пред приорите на цеховете и пред знаменосеца на справедливостта на народа на града. Според мнението им площадът пред църквите „Св. Йоан Кръстител” и „Санта Репарата” бил тесен и не побирал хората, които идвали да слушат проповедите на епископа и на други прелати или монаси. Пространството било тясно и за онези, които се събирали там по време на празнични церемонии. Затова молбата на майсторите била управата на града да разреши разширяването на споменатия площад, като болницата „Св. Йоан”, която се намирала на единия край на площада, трябвало да бъде преместена и установена отгатък портата на новата улица на обушарите, върху земя, принадлежаща на комуната или на друго място, което било подходящо за болница. След преместването на болницата хората, пред чиито домове щял да се открие изглед към площада, което щяло да доведе до нарастване на стойността и цената на имотите им, трябвало да бъдат задължени да заплатят определена сума пари според решението на няколко добри мъже, избрани от сеньорите приори и знаменосеца. Освен

това гробовете около църквата „Св. Йоан“ също трябвало да бъдат преместени на друго място. Според авторите на предложението за организирането на всички тези дейности трябвало да се погрижат специалните длъжностни лица, натоварени да защитават правата и собствеността на комуната, както и да се занимават с изграждането на улици и площади⁷.

Интересна информация за дадено от комуналните власти на Пиза разрешение за реконструкция датира от 27 ноември 1382 г. Според документа на някой си Джовани ди Нери Беретини, продавач на подправки и гражданин на Пиза, който желал да разшири жилищната част на дома си (следва прецизно уточняване на местонахождението на този дом, като изрично се посочва, че едната му фасада гледала към градската кланица), било позволено да заеме от платното на градската улица, която стигала до кланицата, пространство точно колкото дължината на една тухла или керемидата, и върху това пространство той свободно и напълно законно можел да построи каменно стълбище, чрез което да има достъп до дома си. В заключение е казано, че по този начин щяла да се увеличи красотата на мястото, защото кланицата щяла да бъде защитена от стълбището и цялото пространство щяло да изглежда по-привлекателно за минувачите⁸.

Водоснабдяването на средновековните италиански градове, както и снабдяването им със зърно, било първостепенна задача на градските управи и те работели упорито в това направление. Така например 39% от домовете във Флоренция имали достъп до обществени или частни кладенци, а Сиена разполагала с подземна система от водопроводи. В своята хроника за Сиена Аньолю ди Тура съобщава, че през 1339 г. започнало изграждането на водопровод, който да доставя вода на площад „Кампо“, като разходите трябвало да бъдат покрити от приходите от зависимия град Гросето. През месец април на 1343 г. хронистът е отбелязал началото на изграждането на фонтан на споменатия площад [**Cronaca senese....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 27]. Продължителят на хрониката на ди Тура, Донато ди Нери, на свой ред съобщава за важни инициативи на комуната в сферата на водоснабдяването. През 1352 г. започнало изграждането на чешма зад болницата „Санта Мария дела Скала“, отвъд портите, и продължило една година. Комуната платила 50 флорина, а седем съседски общности платили общо 223 лири. През 1359 г. бил завършен водопроводът до канцлерството на финансите, изграден с оловни тръби, на обща стойност 58 лири [**Cronaca di Donato di Neri....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, pp. 28 – 29].

През 1324 г. управата на Перуджа, с цел да се осигури по-голямо изобилие от вода в града и в предградията му, разпоредила до всяка градска порта да бъдат поставени по две възможно най-големи цистерни – една вътре в града и една в предградието, на разноси на комуната⁹.

Градските власти следели вече изградените водоснабдителни съоръжения и съоръженията за отвеждане на отпадни води извън градовете да бъдат опазвани от замърсяване и повреда. В статутите на Болоня от 1288 г. е разпоредено обществен кладенец, намиращ се в която и да било част на града или предградията, да бъде почистван два пъти годишно и до него да бъде поддържан резервоар за вода, каменен или дървен, а също и дълбок съд или каца с обем от поне 550 л. И всеки от тези кладенци, намиращи се на улица или близо до нея, трябвало да бъде съоръжен за сметка на съседите, живеещи наоколо, с макара за вадене на вода или с колело, или с рамка с верига и обковано с желязо ведро, здраво закрепено към веригата. Комуната трябвало да осигурява поддръжката и ремонта на бента на река Савена и на ръкава на Савена, и на мостовете, под които течала вода в града¹⁰.

Благоустрояването на градовете и поддържането на реда и чистотата в тях били обект на специалното внимание на градските управи. В споменатите статутите на Болоня е разпоредено никой да не държи извън колонадите покрай стените на домовете, разположени около двора на комуната, каквито и да било дървени обръчи или обръчи за бъчва, които биха могли да затруднят придвижването, и който

⁷ **Firenze al tempo di Dante....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 35. Публикация на пълния текст: **Pampaloni, P. (éd.)**, 1973.

⁸ **Decus edificiorum....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, pp. 37 – 38. Пълният текст вж. в: **Decus edificiorum pisane civitatis....**, pp. 183–184.

⁹ **Statuti di Perugia....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 55. Пълният текст на документа: **Degli Azzi, G. (éd.)**, 1916.

¹⁰ **Statuti di Bologna....**, pass., цит. по: **The Towns of Italy....**, p. 53. Публикация на пълния текст: **Fasoli, G., e Sella, P. (a cura di)**, 1937.

нарушал това, трябвало да бъде глобен със 100 солди. Същото наказание трябвало да бъде наложено и на онези, които съхранявали слама, сено или тръстика в домовете си на разстояние до 95 м от площада на комуната, като само на ханджиите и кръчмарите се разрешавало да съхраняват достатъчно сено на купове за нуждите на гостите си [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, pp. 50 – 51].

Всеки, който имал павиран участък пред дома си, трябвало да го поддържа, и ако той се разбил, трябвало да го поправи за своя сметка, под страх от глоба от 20 солди. И още, ако пространството пред нечий дом трябвало да бъде павирано или ремонтирано, а къщата била построена върху земя, принадлежаща на друг, тогава половината разходи трябвало да поеме собственикът на земята, а другата половина – главата на семейството, на което била къщата. При поставянето им паветата трябвало да се подравняват внимателно, за да можели коне и пешеходци да ходят по тях безопасно. Ако пък някъде в града или в предградията се оказала непавирана улица и мнозинството от съседите, живеещи наоколо, желали да я павират, тогава всички съседи трябвало да участват в павирането [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, pp. 50 – 53].

Особено строги са разпоредбите на градските магистрати относно опазването на хигиената в градовете и санкционирането на нарушителите. Статутите на Болоня се спират на различни ситуации, които можели да доведат до неприятно за гражданите замърсяване на обществени места в града им. Разпоредено е никой да не разполага водосток или някаква тръба, освен ако притежаваната от него или нея земя не се простирала с поне петнадесетина сантиметра отвъд мястото, където падала водата, като това се отнасяло за домове, които не били разположени на улицата. Никой не трябвало да държи над оживена градска улица кофа, леген, водопроводна тръба или водосточна тръба, или каквото и да било съоръжение от каквото и да било материал, което можело да падне на публично място през деня и което съдържало мръсотия. Нарушителите подлежали на глоба от 100 солди и трябвало да поправят нанесените щети. Забранявало се изхвърлянето или изливането на вода от горния етаж или от балкона, или от друга част на къща и ако нареждането бѐдело нарушено, обитателите на дома трябвало да платят 20 солди [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 51].

Никой не трябвало да изхвърля вар или варов разтвор в предградията или където и да било другаде освен в река Апоса. Забранено било отпадната вода от занаятчийските работилници на бояджиите или каквото и да било друго, свързано с бояджийството и съдържащо нечистотии, както и отпадъците на табакчиите да се изхвърлят в града или в предградията му, освен в Апоса или в Савена, когато в нея имало достатъчно вода, и то само през нощта. Не се разрешавало разстилането на кожи за стригане и овлажняване по улиците по всяко време между Великден и Архангелов ден, освен покрай река Савена. И никой не трябвало да обработва кожи през деня по площадите или в галериите пред магазините [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 51].

На гражданите на Болоня се нареждало да отстранят от улиците пред домовете си калта, прахта, люспите от грозде и останалата мръсотия [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, pp. 50 – 52]. Не се разрешавало изхвърлянето на люспи от гроздови зърна или оборски тор, или коне, магарета, гниещо месо и друга мръсотия край градските стени или в градските канавки, и който го сторел, трябвало да прибере изхвърленото, и ако не го направел, подлежал на глоба от 20 солди, но това не отменяло задължението да прибере изхвърленото. Такова наказание трябвало да бъде наложено и на онзи, който се осмелял да одере кон, муле, куче, котка или друго животно на моста на Апоса или на самата река [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 51].

В статутите на Болоня градските власти са разпоредили никой да не изхвърля или да става причина да бъдат изхвърлени на площада на комуната на Болоня или на пресечките при Порта Равенате каквито и да било вонящи или мъртви животни или гниеща риба, или мекотели, или каквито и да било мръсни или вонящи неща, или хранителни отпадъци, смет, оборски тор, или нечистотии от затвора. Никой касарин или който и да е било друг не трябвало да коли животни на разстояние от четири къщи от площада, нито да излива кръв или вътрешности на животни. И който нарушал каквото и да било от разпореденото, трябвало да бъде глобен с по 40 солди при всеки отделен случай [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: **The Towns of Italy...**, p. 50].

Специално внимание в статутите на Болоня е отделено на поддържането на хигиената на обществените и домашните нужници. В средновековния град отходни места, които се изпраждали в

големи помийни ями или дори били построени над река, били позната гледка. И все пак градското население не разчитало основно на тях, а по-скоро на домашните нужници и всеки дом трябвало да разполага с такъв. Те също се изпраждали в помийни ями, от които течностите се просмуквали в почвата. Понякога нужникът бил построен така, че се издавал извън стената на къщата или на някаква друга сграда така, че ексcrementите се отлагали на земята под него. Не всички домакинства могли да си позволят да изградят ями, иззидани с камъни. Често били използвани ями, в които поставяли подобна на кошница конструкция, изплетена от раката, която позволявала на течностите да попиват в почвата.

В Болоня се изисквало там, където имало отходни места или водопроводи около площадите или по улиците, и където имало канали, те да бъдат отведени под земята в тези канали, за да не изтичат мръсотии по площадите. Позволено било всеки да отвежда вода от водите, протичащи през града и предградията му, с цел през определени периоди да се почистват нечистотиите от къщите и другата мръсотия [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 51].

В статутите е разпоредено всеки, който имал нужник, да го ограда с каменна стена, измазана и варосана, с височина най-малко равна на височината на къщата или висока поне 3,60 м. И това трябвало да бъде направено така, че минувачите да не понасят никаква вреда или нараняване. Нужниците могли да бъдат отваряни по време на почистване, но след това трябвало да бъдат затворени и да останат затворени. И никаква стена или сграда не трябвало да бъде издигана напречно на която и да било уличка на комуната, за да не пречат оттичането на водата или на мръсотията, и ако имало такъв градеж, той трябвало да бъде съборен. Всеки нарушител на това разпореждане трябвало да плати 10 лири глоба [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 51].

В Болоня отводнителни канали, които протичали по протежението на стена, където имало нужник, трябвало да бъдат оградени, за да не би мръсотията, попаднала на земята, да се окажела пред погледа на минувачите по улиците и площадите. Забранявало се през месеците от март до септември нужниците на площада да бъдат отваряни, за да не излизали нечистотии от тях. А където стопаните на няколко къщи притежавали нужници над малка уличка, трябвало да ги почистват и измиват с вода от Савена веднъж в годината. Всеки собственик на дом, чийто нужник бил лошо ограден със стена и заради това от него излизала смрад, която минувачите или съседите могли да усетят, трябвало да бъде глобен с 25 лири [Statuti di Bologna...; цит. по: *The Towns of Italy*, 2000, pp. 51 – 52].

Замърсяването, което някои занаяти причинявали, било причината комуната на Болоня да разпореди тяхната дейност да бъде изнесена извън града и близките му околности. В града се забранявало производството на струни от черва. Тази дейност можела да бъде извършвана на разстояние от поне 1,6 км от предградията под страх от глоба от 10 лири. Никой не трябвало да добива лой или мас в града или в предградията, през деня или през нощта. В града и в предградията било забранено заравянето на животински кости или варенето им с цел изработването на зарове или на нещо друго. И който нарушал това разпореждане, трябвало да бъде глобен с по 100 лири при всеки отделен случай. И никой нямал право да притежава в града или в предградията пещ за приготвяне на гипс или на бои под страх от глоба от 100 солди. Също така не се позволявало в града да работи пещ или работилница, или рафинерия за пречистване на сребро или на друг метал [Statuti di Bologna..., pass., цит. по: *The Towns of Italy...*, p. 52].

Анализираните извори показват, че цялото многообразие от архитектурни и пространствени решения, изграждането и поддържането на градската инфраструктура, опазването на реда и хигиената в италианските средновековни градове изисквали от жителите им полагането на съвместни усилия за осигуряването на хармонична и безопасна градска среда.

Всички аспекти на градския живот били строго надзиравани, ръководени и контролирани от градските власти. Те трябвало да се грижат за всичко: от изграждането на надеждна защита за постоянно разрастващите се градове с помощта на нови и нови крепостни стени, кули и порти, през осигуряването на свободен достъп и придвижване по градските улици и площади, регулирането на скоростта на транспортните средства, доставянето на достатъчно количество чиста питейна вода, до поддържането на хигиената на обществените места и санкционирането на нарушителите.

Нормите и разпоредбите на градските управи, които проблемите на всекидневието в средновековните градове извиквали на живот, бележат постепенното изграждане на култура на съвместно обитаване на често ограниченото градско пространство.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори:

Anonimo Genovese (ed. T. Dean)... – Anonimo Genovese. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 21 – 23.

Anonimo Genovese (ed. G. Contini)... – In: *Poeti del Duecento*. Gianfranco Contini (a cura di). Vol. 1. Milano e Napoli: R. Ricciardi, 1960, 713 – 764.

Bonvesin da la Riva. De magnalibus... – Bonvesin da la Riva. *De magnalibus Mediolani*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 11 – 16.

Chiesa, P. (a cura di), 1997 – *Bonvesin da la Riva. De magnalibus Mediolani*. *Meraviglie di Milano*. Paolo Chiesa (a cura di). Milano, 1997.

Corti, M., e Pontiggia, G. 1974 – *Bonvesin da la Riva. De magnalibus Mediolani*. Introduzione e note di Maria Corti. Traduzione di Giuseppe Pontiggia. Milano: Bompiani, 1974.

Cronaca di Donato di Neri... – *Cronaca di Donato di Neri e di suo figlio Neri*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 28 – 29.

Cronaca senese... – *Cronaca senese attribuita ad Agnolo di Tura del Grasso*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 24 – 28.

Decus edificiorum pisane civitatis... – Cristiani, E. *Decus edificiorum pisane civitatis* (1382). – *Bollettino storico pisano*, 47, (1978), 183 – 184.

Decus edificiorum... – *Decus edificiorum pisane civitatis* (1382). – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 37 – 38.

Degli Azzi, G. (éd.), 1916 – *Statuti di Perugia dell'anno MCCCXLII*. Giustiniano Degli Azzi (éd.). Vol. 2. Roma: Loescher, 1916.

Fasoli, G., e Sella, P. (a cura di), 1937 – *Statuti di Bologna dell'anno 1288*. Gina Fasoli e Pietro Sella (a cura di). Vol. 1. *Studi e testi*, vol. 85. Biblioteca Apostolica Vaticana, 1937.

Firenze al tempo di Dante... – *Firenze al tempo di Dante: documenti sull'urbanistica fiorentina*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 34 – 35.

Lisini, A., e Iacometti, F. (a cura di), 1931–1939 – *Cronaca senese di Donato di Neri e di suo figlio Neri*. *Cronache senesi*. Alessandro Lisini e Fabio Iacometti (a cura di). *Cronache Senesi. Rerum Italicarum Scriptores*. Tomo XV, parte VI. Bologna: Nicola Zanichelli, 1931–1939.

Pampaloni, P. (iđ.), 1973 – *Firenze al tempo di Dante: documenti sull'urbanistica fiorentina*. *Fonti e sussidi*, vol. 4. Guido Pampaloni (éd.). Roma: Ministero dell'Interno, 1973.

Salimbene de Adam. Cronica... – *Salimbene de Adam. Cronica*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 23 – 24.

Scalia, G. (a cura di), 1966 – *Salimbene de Adam. Cronica*. Nuova edizione critica a cura di Giuseppe Scalia [*Scrittori d'Italia*, 233]. Bari: G. Laterza, 1966.

Statuti di Bologna... – *Statuti di Bologna dell'anno 1288*. – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 50 – 54.

Statuti di Perugia... – *Statuti di Perugia* (1342). – In: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000, 55 – 56.

The Towns of Italy... – *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*. Translated and annotated by T. Dean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000.

Изследования:

Clark, P. 2009 – *Peter Clark. European Cities and Towns, 400 – 2000*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Hohenberg, P. M., Lees, L. H. 1996 – *Paul M. Hohenberg, Lynn H. Lees. The Making of Urban Europe, 1000 – 1994*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1996.